

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 2

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Εργαζόμενες Ελληνίδες στην εποχή του Μεσοπολέμου

Η αποστολή μας

Θα γνωρίσουμε τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα την εποχή του Μεσοπολέμου, οι οποίες προκάλεσαν μαζική έξοδο ορισμένων κατηγοριών γυναικών στην αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, θα διερευνήσουμε τις εργασιακές συνθήκες που ίσχυαν στην Ελλάδα την εποχή εκείνη για τις γυναίκες. Στόχος μας είναι να αναπαραστήσουμε τον διάλογο μιας εγγονής και της γιαγιάς της που ήρθε μωρό στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και θυμάται τη μάνα της και τις άλλες γυναίκες πρόσφυγες που πάλευαν σε διάφορες δουλειές, για να ζήσουν τα παιδιά τους ή τα αδέρφια τους. Επίσης, θυμάται τις αδικίες που γίνονταν γενικά απέναντι στις γυναίκες (περιορισμός στις επιλογές επαγγελματών, χαμηλότερη αμοιβή από τους άντρες).

Η διαδικασία

1. Θα μελετήσουμε τις φωτογραφίες, τα λογοτεχνικά αποσπάσματα (Κείμενα 1-5) το Κείμενο 6, τον Πίνακα 1, το Κείμενο 7, και θα κρατήσουμε σημειώσεις, έχοντας υπόψη τα ακόλουθα ερωτήματα: α) ποιο ιστορικό γεγονός οδήγησε μαζικά ορισμένες κατηγορίες γυναικών στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, β) ποια κοινωνικά χαρακτηριστικά είχαν οι γυναίκες που κυρίως εργάστηκαν, γ) τι είδους επαγγέλματα άσκησαν οι γυναίκες πρόσφυγες, δ) τι φανερώνει η σύγκριση των ποσοστών που παρουσιάζουν στα διάφορα επαγγέλματα συνολικά οι γυναίκες στην Ελλάδα με εκείνα που παρουσιάζουν οι γυναίκες πρόσφυγες, ε) πώς φανταζόμαστε τη ζωή αυτών των εργαζόμενων γυναικών.
2. Στη συνέχεια, θα προετοιμάσουμε (σε γενικές γραμμές) τον διάλόγό μας, λαμβάνοντας υπόψη τα εξής: α) γιατί υπήρξε επιτακτική ανάγκη να εργαστούν οι πρόσφυγες γυναίκες, β) τι είδους δουλειές έκαναν, γ) ποιες ήταν οι εργασιακές συνθήκες.
3. Θα παρατηρήσουμε το ύφος των κειμένων, ώστε να το αποδώσουμε στον διάλόγό μας.
4. Θα αποφασίσουμε α) ποιο μέλος της ομάδας θα κάνει μια σύντομη εισαγωγή στο θέμα και στο υλικό που μελετήσαμε β) ποια μέλη αναλαμβάνουν το ρόλο της γιαγιάς και της εγγονής και γ) ποιο μέλος θα συνεργαστεί με κάθε «ηθοποιό» για την προετοιμασία του ρόλου. Τα ζεύγη των συνεργατών θα συζητήσουν ανά δύο το ύφος, τη στάση του σώματος, τις κινήσεις και βέβαια τα ερωτήματα που ίσως θα τεθούν από την «εγγονή» και τα πιθανά σχόλιά της καθώς και τις αναμνήσεις που θα ανακαλέσει η «γιαγιά».
5. Σε περίπτωση που δεν προλάβουμε να ολοκληρώσουμε την προετοιμασία μας εντός της διδακτικής ώρας, φροντίζουμε να την ολοκληρώσουμε είτε με μια συνάντηση της ομάδας εκτός σχολικού ωραρίου, είτε με επικοινωνία μέσω διαδικτύου, ώστε να είμαστε έτοιμοι για την παρουσίαση στο επόμενο μάθημα.
6. Η διάρκεια της συνολικής παρουσίας μας (της εισαγωγής και του διαλόγου) πρέπει να είναι από 5 έως 7 λεπτά.
7. Απαντάμε σε όποιες απορίες των συμμαθητών μας προκύψουν από την παρουσίασή μας.

Σημείωση: Στα αποσπάσματα που ακολουθούν έχουν προστεθεί επεξηγήσεις με όρθια γράμματα εντός αγκυλών. Με όρθια γράμματα εκτός αγκυλών εμφανίζεται ό, τι ήταν υπογραμμισμένο στο πρωτότυπο κείμενο.

Υλικό προς διερεύνηση

Φωτογραφία 1

Πρόσφυγες στην
Κέρκυρα, 1924
(Από το βιβλίο
«Προσφυγική
Ελλάδα».

Φωτογραφίες από το αρχείο του
Κ.Μ.Σ., Αθήνα 1992)

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή

Κείμενο 1

«Και ξαμολήθηκαν
όλες για δουλειά»

Οι κλάψες δεν ωφελούν. Αν οι άντρες μείνανε στη Μικρασία, ήρθαν τα παιδιά. Αυτά πρέπει να ζήσουν και να μεγαλώσουν. Και ξαμολήθηκαν όλες για δουλειά. Χτύπησαν πόρτες. Πέρασαν από διπλοκοπιές. Παρακάλεσαν, προσκύνησαν, ταπεινώθηκαν [...]. Πολλές που ξέρανε γράμματα, και δεν είχαν υποχρεώσεις, κατάφεραν και μπήκανε σε γραφεία, σε καταστήματα, σε επιχειρήσεις. Οι νοικοκυρές γίνανε παραδουλεύτρες, πλύστρες, υπηρέτριες, εργάτριες. [...] Πολλά κοριτσάκια μπήκανε δουλάκια. Άλλα πήγανε σε εργοστάσια, σε καταστήματα, σ' όποια δουλειά. Οι μωρομάνες, που δεν είχανε κανένα ν' αφήσουν τα παιδιά τους, πήρανε μια σκάφη και ξενοπλένανε. Σταματημό δεν είχε αυτή η δουλειά. Ούτε οι σκάφες στεγνώσανε, ούτε τα σκοινιά μένανε άδεια. Τα παπουδιασμένα χέρια σταματούσαν μόνο, για ν' αρπάξουν τα μωρά, να τα μερώσουν με το βυζί τους. Να τρέξουν μάνι μάνι να ψωνίσουν, να μαγειρέψουν, να μπαλώσουν, να συγυρίσουν.»

Πηγή: Ιφιγένεια Χρυσοχόου, *Ξεριζωμένη γενιά. Το χρονικό της προσφυγιάς στη Θεσσαλονίκη*, εκδ. Φιλιππότνης (2η έκδοση), Αθήνα 1981, σ. 51-52.

Κείμενο 2

«Γέμισε η Αθήνα [...] κάθε είδους άξια και τίμια χέρια για φτηνή δουλειά»

Μέσα σε πολλές παράγκες έχουν στηθεί μικροί πρόχειροι αργαλιοί, όπου υφαίνονται κουρελούδες. Άλλες γυναίκες είναι πεσμένες με τα μούτρα και κεντούν αριστουργήματα. Άλλες πλέκουν, άλλες ράβουν. Άλλες λείπουν απ' τα σπίτια τους, λείπουν στα μεροκάματα. Γέμισε η Αθήνα πλύστρες, καθαρίστριες, κάθε είδους άξια και τίμια χέρια για φτηνή δουλειά.

Πηγή: Μαρία Ιορδανίδου, *Σαν τα τρελά πουλιά* (15η έκδοση), Αθήνα 1990, σ. 97-98.

Κείμενο 3

«Ατέλειωτα τα
ονόματα που ζητούν
δουλειά. Σχεδόν όλες
γυναίκες»

Ατέλειωτα τα ονόματα που ζητούν δουλειά. Σχεδόν όλες γυναίκες: «Δεσποινίδες πρόσφυγες εκ Σμύρνης τελειόφοιτοι της Αμερικανικής Σχολής, γνωρίζοντας την Ελληνικήν, Αγγλικήν και εν μέρει την Γαλλικήν, την δακτυλογραφίαν, με άριστες συστάσεις ζητούν θέσιν...». «Δεσποινίς πρόσφυξ εκ Σμύρνης πιανίστρια ζητεί θέσιν εις σινεμά* ή οικογένεια παρά την οποίαν να διαμένει και να παραδίδει μαθήματα πιάνου ή και μαθήματα Ελληνικής, Γαλλικής και Αγγλικής εις μικρά παιδιά...».

*Την εποχή εκείνη προβάλλονταν βωβές ταινίες (ο κινηματογράφος δεν είχε ακόμα εξελιχθεί σε ομιλούντα) και η προβολή της ταινίας γινόταν με συνοδεία πιάνου.

Πηγή: Ιφιγ. Χρυσοχόου, *Ξεριζωμένη γενιά. Το χρονικό της προσφυγιάς στη Θεσσαλονίκη*, εκδ. Φιλιππότης (2η έκδοση), Αθήνα 1981, σ. 31.

Κείμενο 4

«Στο γιατί μαζί
με τους άντρες,
ίσα σου και ίσα
μου, δουλεύαν και
γυναίκες»

Στο γιατί, μαζί με τους άντρες, ίσα σου κι ίσα μου, δουλεύαν και γυναίκες. Εργατικά χέρια μπόλικά και ικανά απ' τα Σούρμενα κι απ' το Χασάνι, το πιο πολύ πρόσφυγες απ' τον Πόντο. Οι γυναίκες που δεν είχαν πού ν' αφήσουν τα κουτσούβελά τους τα φέρναν κι εκείνα μαζί στο γιατί [...] Όταν πια τέλειωνε η δουλειά της μέρας, έβλεπες τσούρμο αυτές τις οικογένειες ν' ανηφορίζουν προς τα Σούρμενα. Οι γυναίκες ζαλικωμένες με βουνό από κουτσούρια, κλαριά κι αφάνες, διπλωμένες στα δυο απ' το βάρος, κρατούσαν στα χέρια καλτσοβελόνες και πλέκανε.

Πηγή: Μαρία Ιορδανίδου, *Σαν τα τρελά πουλιά* (15η έκδοση), Αθήνα 1990, σ. 147.

Κείμενο 5

«Δούλευε σαν άντρας
και πληρωνόταν τα
μισά»

...η Χρύσα, η πρώτη γυναίκα χτίστης στην Ελλάδα [...]. Στην αρχή κουβαλούσε τούβλα και λάσπη στον ώμο. Αργότερα έκανε μόνη της χαρμάνι. Είδανε την αξία της και την κράτησαν. Σιγά σιγά άρχισε να χτίζει. Την προτιμούσαν. Δούλευε σαν άντρας και πληρωνόταν τα μισά. Με τα γιαπιά έκανε την κόρη της δασκάλα.

Πηγή: Ιφιγένεια Χρυσοχόου, *Ξεριζωμένη γενιά. Το χρονικό της προσφυγιάς στη Θεσσαλονίκη*, εκδ. Φιλιππότης (2η έκδοση), Αθήνα 1981, σ. 171.

Κείμενο 6

«...δουλεύουν 8
και 10 ή και 12
ώρες τη μέρα στο
εργοστάσιο»

Γυναίκες που δεν έκαναν κάποτε [όσο ζούσαν στη Μικρά Ασία] τίποτε άλλο από το να φροντίζουν το σπίτι και τα παιδιά τους, τώρα δουλεύουν 8 και 10 ή και 12 ώρες τη μέρα στο εργοστάσιο. Όμως οι δρόμοι της λιλιπούτειας πόλης [της προσφυγούπολης] είναι πολύ καθαροί και σε πολλούς έχουν φυτευτεί δέντρα. Μπροστά σε κάθε σπιτάκι υπάρχει ένας κηπάκος με λίγα λουλούδια. Τα βράδια οι γυναίκες κάθονται μπρος στα κατώφλια των σπιτιών τους, καρικιώνοντας, πλέκοντας ή κεντώντας –για να πουλήσουν τα έργα τους σε φτηνές τιμές στην αγορά, στη συνέχεια. Όταν έχουν ένα κομματάκι ύφασμα και λίγο ελεύθερο χρόνο, οι γυναίκες φτιάχνουν κουρτινάκια για τα παραθυράκια της παράγκας τους, ή τραπεζομάντηλα για τα τραπέζια τους, τα καμωμένα από κασόνια.

Πηγή: Από αναφορά εκπροσώπου της Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων) για τον προσφυγικό συνοικισμό Πολύγωνο. Παρατίθεται στο Λίζα Μικελή, *Προσφύγων βίος και πολιτισμός. Από τις πόλεις της ελάσσονος Ασίας στα τοπία της παράγκας και του πισσόχαρτου*, εκδ. Δρώμενα, Αθήνα 1992, σ. 155-156.

Φωτογραφία 2

Γυναίκες πρόσφυγες εργάζονται σε νηματοουργείο

Πηγή: *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη* Γ΄ Γυμνασίου, σ. 122.

Φωτογραφία 3

Εργαζόμενες Μικρασιάτισσες σε βιοτεχνία χαλιών στα περίχωρα της Αθήνας

Πηγή: *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας* Γ΄ Γενικού Λυκείου. Θεωρητική κατεύθυνση, σ. 168.

Φωτογραφία 4

Μαθήτριες σε επαγγελματική σχολή για μοδίστρες, κεντήστρες, καπελούδες

Πηγή: Από την Παπαστράτσιο Σχολή στο ΕΠΑΛ Υμηττού, <http://papastrateiosfun.blogspot.gr/s>

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

*Συμμετοχή των
γυναικών στις
κατηγορίες
επαγγελμάτων τα
έτη 1920 και 1928
(εκτός γεωργίας-
κτηνοτροφίας-αλιείας)*

Τομείς της οικονομίας	1920: Οι εργαζόμενες γυναίκες συνολικά		1928: Οι εργαζόμενες γυναίκες συνολικά		1928: Οι πρόσφυγες εργαζόμενες γυναίκες *	
	Αριθμός γυναικών σε κάθε τομέα	Ποσοστό γυναικών σε κάθε τομέα	Αριθμός γυναικών σε κάθε τομέα	Ποσοστό γυναικών σε κάθε τομέα	Αριθμός γυναικών προσφύγων σε κάθε τομέα	Ποσοστό γυναικών προσφύγων επί του συνόλου των γυναικών ανά τομέα
Βιομηχανία	58.652	20,0	99.712	23,20	36.088	31,51
Μεταφορά-Συγκοινωνίες	1.140	1,46	914	0,86	135	0,72
Πίστη-Ανταλλαγές-Μεσολάβηση [δηλ. Τράπεζες, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες]	656	6,86	1.774	7,73	324	7,45
Εμπόριο	3.263	2,47	4.958	2,67	1.383	3,59
Προσωπικές υπηρεσίες [Υπηρέτριες κ.λπ.]	32.682	62,73	37.377	64,92	7.808	56,32
Ελεύθερα επαγγέλματα [Μοδίστριες κ.λπ.]	10.789	17,47	18.230	21,21	3.909	30,02
Δημόσιες υπηρεσίες	2.332	4,78	2.421	5,44	617	12, 58
ΣΥΝΟΛΟ	109.514		165.386		50.264	

*Σημειώνεται ότι το ποσοστό των γυναικών προσφύγων στο συνολικό πληθυσμό των γυναικών ήταν 20,2% .

Πηγή: Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930*, σ. 75. Παρατίθεται στο Έφη Αβδελά, «Στοιχεία για την εργασία των γυναικών στο μεσοπόλεμο: Όψεις και θέσεις», στο Μαυρογορδάτος Γ. - Χατζιωσόφ Χρ. (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1992, σ. 195.

Σημείωση: Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1928, σε ορισμένους κλάδους της βιομηχανίας, οι γυναίκες αποτελούσαν πλειονότητα. Έτσι ήταν το 83% των εργαζομένων την κλωστοϋφαντουργία, το 72% στην καπνοβιομηχανία και το 71% στη βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων. (Πηγή: Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930*, όπως αναφέρεται στο Γ. Παννακόπουλος, «Η Ελλάδα με τους πρόσφυγες. Η δύσκολη προσαρμογή στις νέες συνθήκες», στο Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 7, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 93.).

Κείμενο 7

*Τα επαγγέλματα των
γυναικών*

[Κ]αι στη χώρα μας την περίοδο αυτή [α΄ μισό 20ού αι.] παρόμοιες τάσεις παρατηρούνται και στο γυναικείο εργατικό δυναμικό, το οποίο [...] συγκεντρώνεται σε συγκεκριμένους κλάδους του δευτερογενούς τομέα, (κλωστοϋφαντουργία, καπνοβιομηχανία, χαρτοποιία, βυρσοδεψία), στον τομέα των υπηρεσιών και στις προσωπικές υπηρεσίες.

Η εργασία των γυναικών στη βιομηχανία δε γνώρισε, ωστόσο, την έκταση, που είχε στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η Ελλάδα δεν υπήρξε βιομηχανική χώρα και ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων γυναικών είναι γενικά περιορισμένος στον αστικό χώρο το πρώτο μισό του αιώνα μας και αντικατοπτρίζει τη δομή της οικονομίας (η συμμετοχή κυμαίνεται από 13% το 1907 έως 22% το 1951).

Αντίθετα, η υπαλληλία (δημόσιος και ιδιωτικός τομέας) απορροφά μεγάλα ποσοστά γυναικών. Οι γυναίκες προσλαμβάνονται ως δακτυλογράφοι, λογίστριες, ταμίες ή πωλήτριες στον ιδιωτικό τομέα. Στον δημόσιο τομέα, οι γυναίκες είναι συνήθως τηλεφωνήτριες, δακτυλογράφοι, νοσοκόμες, εκπαιδευτικοί, ενσημοπωλήτριες, χαμηλόβαθμες υπάλληλοι γραφείου, καθαρίστριες.

Πηγή: Λάουρα Αλιπράντη-Μαράτου (συνεργασία Δημήτρης Τσακμάκης), *Παλιά και νέα επαγγέλματα. Μια προσέγγιση από την πλευρά του φύλου*, Κ.Ε.Θ.Ι., Αθήνα 2008, σ. 11, www.kethi.gr/.../148_8_PALAI_A_NEA_EP-AGGELMATA_FYLO.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 20/7/2014]